

UDK: 616.9.911

Sanobar XUJAMOVA,
Shahrisabz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi
E-mail: xujamovasanobar2804@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0006-2689-1659>

Qarshi davlat universiteti dotsenti, PhD D.Navotova taqrizi asosida

QASHQADARYO VILOYATI AHOLISI O'RTASIDA VIRUSLI KASALLIKLARNING TARQALISH GEOGRAFIYASI

Аннотация

Mazkur maqolada Qashqadaryo viloyati hududida virusli kasallik – gepatitning aholi o'rtasida tarqalish xususiyatlari, ularning hududiy va mavsumiy omillar bilan bog'liqligi tahlil qilinadi. Tadqiqotda viloyatning geografik joylashuvi, iqlim sharoitlari, aholi zichligi, sanitariya-gigiyena holati va tibbiy infratuzilmasining rivojlanish darajasi virusli infeksiyalarning tarqalishiga qanday ta'sir ko'rsatayotgani ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, turli tumanlar kesimida eng ko'p uchrayotgan virusli kasallik (gepatit) statistik ma'lumotlar asosida o'rganilib, ularning profilaktikasi va hududiy monitoring tizimini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar berilgan. Maqola epidemiyologik xavfsizlikni ta'minlashda geografik yondashuvning ahamiyatini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Qashqadaryo viloyati, virusli kasalliklar, gepatit, geografik tarqalish, aholi salomatligi, tibbiy-geografik tahlil, epidemiyologik xavf.

GEOGRAPHY OF DISTRIBUTION OF VIRAL DISEASES AMONG THE POPULATION OF KASHKADARYA REGION

Annotation

This article analyzes the characteristics of the spread of a viral disease - hepatitis among the population in the Kashkadarya region, their relationship with regional and seasonal factors. The study scientifically examines how the geographical location of the region, climatic conditions, population density, sanitary and hygienic conditions and the level of development of medical infrastructure affect the spread of viral infections. Also, the most common viral diseases (hepatitis) in different districts are studied based on statistical data, and recommendations are given for their prevention and improvement of the regional monitoring system. The article shows the importance of a geographical approach in ensuring epidemiological safety.

Keywords: Kashkadarya region, viral diseases, hepatitis, geographical distribution, public health, medical and geographical analysis, epidemiological risk.

ГЕОГРАФИЯ РАСПРОСТРАНЕНИЯ ВИРУСНЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ СРЕДИ НАСЕЛЕНИЯ КАШКАДАРЬНСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация

В статье анализируются особенности распространения вирусных гепатитов среди населения Кашкадарьнской области, а также их связь с региональными и сезонными факторами. В исследовании научно рассматривается влияние географического положения региона, климатических условий, плотности населения, санитарно-гигиенических условий и уровня развития медицинской инфраструктуры на распространение вирусных инфекций. Также на основе статистических данных изучены наиболее распространенные вирусные заболевания (гепатиты) в различных районах, даны рекомендации по их профилактике и совершенствованию региональной системы мониторинга. В статье показана важность географического подхода в обеспечении эпидемиологической безопасности.

Ключевые слова: Кашкадарьнская область, вирусные заболевания, гепатит, географическое распространение, здоровье населения, медико-географический анализ, эпидемиологический риск.

Kirish. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti o'z oldiga "hamma xalqlarning iloji boricha sog'-salomat bo'lishiga erishish"ni maqsad qilib qo'ygan. Tashkilotning asosiy vazifasi kasalliklarga qarshi kurash olib boradi, ularni tugatish tadbirlarini ko'radi; atrof muhit muhofazasi, yuqumli va yuqumsiz (sil, venerik va parazit kasalliklar, yurak tomir kasalliklari, xavfli o'smalar va boshqalar) ga qarshi kurash uchun xalqaro standartlar belgilash, dori moddalar sifati va qo'shimcha ta'siri hamda narkotik moddalar ustidan xalqaro nazorat o'rnatish; tibbiyot fanining eng muhim masalalari (toksikologiya, farmakologiya, atrof muhit gigiyenasi va boshqalar) bo'yicha hamda sog'liqni saqlash sohasidagi tadqiqotlarni koordinatsiyalash va ularni o'tkazishga ko'maklashishdan iborat

Muhokama. Aholi salomatligi milliy xavfsizlik manbai bo'lib, salomatlik turli omillar ta'sirida shakllanadi. Bu omillar insonning yoshiga, yashash sharoitiga, mintaqadagi iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik vaziyatga qarab farq qilishi mumkin. Fuqarolar salomatligiga ta'sir etuvchi omillarning hududiy taqsimlanishini tibbiy geografiya o'rganadi. Tibbiyot geografiyasi sohasidagi ilk tadqiqotlar 18-asrda paydo bo'lgan. Bu fanning rivojlanishiga rus olimlaridan A.P. Vladimirov, Ya.A. Chistovich, O. Gun va bu asosni 20-asrning birinchi yarmida qo'yishda D.K. Zabolotniy, E.N. Pavlovskiy, N.A. Gayskiy, A.A. Shoshin, A.G. Voronov va boshqalar davom ettirgan [1, 4].

Akademik E.N. Pavlovskiy ko'plab yuqumli kasalliklarning evolyutsiyasini o'rganib, vektor yuqadigan kasalliklarning tabiiy o'chog'i haqidagi ta'limotni yaratdi. Kasallikning tabiiy o'choqlarining ma'lum bir geografik landshaftda joylashishi

epidemiya ehtimolini taxmin qilish imkonini beradi. Umuman olganda, bu ma'lum hududlarni hayvonlar tomonidan tarqaladigan kasalliklarga tegishli. Masalan, organizmning kuchli suvsizlanishiga olib keladigan o'ta xavfli yuqumli kasallik vabo har yili Osiyo mamlakatlari – Hindiston, Eron, Xitoy, Vetnam, Malayziya, Singapur, Filippin. Import qilingan holatlarda Yevropa mamlakatlari, AQSh, Avstraliya va Okeaniya qayd etilgan. Afrika mamlakatlari orasida vabo har yili Benin, Burundi, Gana, KDR, Nigeriya, Tanzaniya va boshqalarda qayd etiladi [5]. Patogen inson organizmiga suv va ifloslangan mahsulotlar orqali kiradi.

Natijalar. Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining (JSST) 2024-yilgi global gepatit hisobotiga ko'ra ushbu kasallik qurbonlari soni doimiy ravishda o'sib bormoqda. Gepatit yuqumli kasalliklar qotillari bo'yicha dunyoda ikkinchi o'rinda turadi va yiliga 1,3 million o'limga olib keladi, bu yuqumli kasalliklarning qotillari bo'lgan sil kasalligi bilan bir xil. Butunjahon gepatit sammitida taqdim etilgan ushbu hisobot diagnostika va davolashning yaxshilanishiga va arzonroq tibbiy mahsulotlarga qaramay, test va davolash qamrovi to'xtab qolganligini ta'kidlaydi. Ammo, agar hozir chora ko'rilsa, JSSTning 2030-yilgacha gepatitni yo'q qilish maqsadiga erishish mumkin bo'ladi. 187 mamlakatdan olingan yangi ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, virusli gepatitdan o'lganlarning taxminiy soni 2019-yildagi 1,1 milliondan 2022-yilda 1,3 millionga ko'paygan, ularning 83 foizi gepatit B va 17 foizi gepatit C sabab bo'lgan. Dunyo bo'ylab har kuni gepatit B va C infeksiyasidan 3500 kishi vafot etadi. Gepatit - bu viruslar va boshqa infeksiyalar, spirtli ichimliklar va ba'zi dorilar tufayli kelib chiqqan jigarning yallig'lanishi. Bu bir qator sog'liq muammolariga olib keladi, ularning ba'zilari o'limga olib kelishi mumkin. Dunyo miqyosida virusli gepatit bilan yashovchi odamlarning 90 foizi bu kasallikdan bexabar va har kuni 3000 kishi kasallikdan vafot etadi. JSSTga a'zo davlatlar tomonidan tasdiqlangan JSST Global gepatit strategiyasi 2016-yildan 2030-yilgacha yangi gepatit infeksiyalarini 90 foizga va o'limni 65 foizga kamaytirishga qaratilgan.

JSST hisobotlariga ko'ra, Markaziy Osiyoda yashovchi bolalar gepatit A bilan kasallanish xavfi yuqori, ayniqsa Qozog'iston mamlakatida [2]. Markaziy Osiyoda ushbu virusni yuqtirishning eng keng tarqalgan yo'llari gigiena qoidalariga rioya qilmaslik va ifloslangan suv yoki himoyalangan oziq-ovqatlarni, ayniqsa meva va sabzavotlarni iste'mol qilishdir. Gepatit A tarqalishiga hissa qo'shadigan boshqa umumiy omillar migratsiya, iqtisodiy rivojlanishning past darajasi va toza ichimlik suvi bilan ta'minlanmasligidir. Gepatit A – bu jigarni ta'sir qiluvchi virusli infeksiya bo'lib, asosan ifloslangan suv yoki oziq-ovqat orqali yuqadi. Markaziy Osiyoda yashovchi bolalar uchun gepatit A bilan kasallanish xavfi ko'plab omillarga bog'liq, jumladan, gigiena qoidalariga rioya qilmaslik, shuningdek, toza ichimlik suvi va sanitariya sharoitlarining yetishmasligi gepatit A tarqalishiga olib kelishi mumkin. Gepatit A virusiga qarshi vaktsina mavjud, ammo uning tarqatilishi va qabul qilinishi mintaqaga qarab farq qiladi. Vaktsinatsiya darajasi past bo'lgan joylarda kasallanish xavfi yuqori bo'lishi mumkin. Oziq-ovqatni saqlash va tayyorlash sharoitlari ham kasallanish xavfini oshirishi mumkin. Bu muammo bilan kurashish uchun davlatlar va xalqaro tashkilotlar tomonidan sog'liqni saqlash tizimini kuchaytirish, vaktsinatsiya dasturlarini amalga oshirish va gigiena qoidalarini targ'ib qilish kabi chora-tadbirlar ko'rilmoqda.

Jadval.

Hududlar bo'yicha aholining virusli gepatit kasalliklariga chalinishi (2022 yil, har 100 ming kishiga nisbatan)

Hududlar	virusli gepatit	virusli gepatit "A"	virusli gepatit "B"
O'zbekiston Respublikasi	82,6	81,9	0,4
Qoraqalpog'iston Respublikasi	13,1	12,3	0,3
Andijon	17,5	17,4	0,1
Buxoro	7,4	6,2	0,6
Jizzax	32,5	31,9	0,5
Qashqadaryo	251,2	248,4	1,3
Navoiy	23,5	23,2	0,2
Namangan	37,3	36,9	0,1
Samarqand	202,3	201,8	0,4
Surxondaryo	212,9	212,6	0,2
Sirdaryo	42,7	42,1	0,5
Toshkent	37,3	36,9	0,3
Farg'ona	28,4	28,2	0,1
Xorazm	4,4	4,1	0,2
Toshkent shahri	39,7	38,6	0,3

Jadval O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

O'zbekistonda gepatit kasalliklari turli mintaqalarda turli darajada tarqalgan. Umuman olganda, gepatitning tarqalishi asosan sanitariya-epidemiologik sharoitlarga, tibbiy xizmatlar sifati va odamlarning sog'liqni saqlash haqida ma'lumot darajasiga bog'liq. Kasallikning oldini olish uchun immunizatsiya, sanitariya-gigiyena sharoitlarini yaxshilash, shuningdek, tibbiy ko'riklar va tashxislar samarali amalga oshirilishi zarur. O'zbekistonda gepatitning tarqalishi ko'plab omillarga bog'liq [3, 6]. Sanitariya-epidemiologik sharoitlar, jumladan, ichimlik suvi ta'minoti, kanalizatsiya tizimlari va umumiy gigiena qoidalariga rioya qilish gepatit viruslarining tarqalishiga ta'sir qiladi. Shuningdek, tibbiy xizmatlarning sifati ham muhim ahamiyatga ega. Tibbiyot muassasalarida sanitariya normalariga rioya qilinmasligi yoki tibbiy asbob-uskunalarining noto'g'ri ishlatilishi gepatit viruslarining yuqish xavfini oshirishi mumkin. Aholining sog'liqni saqlash haqida ma'lumot darajasi ham muhim rol o'ynaydi. Aholi o'z sog'lom turmush tarzini yuritish va gepatitning oldini olish bo'yicha ma'lumotga ega bo'lishi zarur. Shuning uchun profilaktika tadbirlari, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish va jamoatchilikni xabardor qilish ishlari juda muhimdir. Gepatitning oldini olish uchun emlash dasturlari ham o'rinli hisoblanadi. O'zbekistonda gepatitga qarshi emlash dasturlari amalga oshirilmoqda, bu esa tarqalishni kamaytirishga yordam beradi.

Qashqadaryo viloyatida virusli gepatitning tarqalish areali hududning tabiiy-geografik, ijtimoiy-iqtisodiy va gigiyenik sharoitlariga bog'liq bo'lib, kasallikning turli turlari (A, B, C) har xil omillar ta'sirida turli darajada uchraydi. Qashqadaryo viloyatining Chiroqchi, Yakkabog' va G'uzor tumanlarida 2023-yil holatiga ko'ra virusli gepatit bilan kasallanishning yuqori ko'rsatkichga ega bo'ldi. Chiroqchi tumanida har 100 ming aholidan 440,1 kishi virusli gepatit bilan kasallangan bo'lsa, Yakkabog' tumanida bu ko'rsatkich 402,6 kishiga, G'uzor tumanida 339,2 kishiga teng bo'ldi (rasm). Bunday yuqori ko'rsatkich qayd etilishi bir qancha omillar bilan bog'liq. Ushbu omillarni quyidagicha izohlash mumkin:

1. Sanitariya-gigiyena sharoitlarining pastligi.

Ichimlik suvining sifati va ta'minoti: Tumanlarda ichimlik suvining markazlashtirilgan tizimlarga yetarli darajada ulanmaganligi va suv resurslarining past sifati gepatit A ning keng tarqalishiga olib kelgan. Ochiq suv manbalaridan foydalanish infeksiyaning oshishiga sabab bo'lgan. *Gigiyena qoidalariga rioya qilinmasligi:* Aholining sanitariya madaniyati pastligi,

maktablar va jamoat joylarida gigiyenik sharoitlarning talabga javob bermasligi gepatit A ning yuqori darajada tarqalishiga zamin yaratgan.

2. Tibbiy xizmatlar sifati va infratuzilmasining zaifligi.

Profilaktika va emlash qamrovining pastligi: Tibbiy xizmatlar orqali gepatit B ga qarshi emlash qamrovining yetarli emasligi kasallik tarqalishini kuchaytirgan. Ayniqsa, qishloq joylarda aholining emlash dasturlariga jalb etilishi past bo'lgan. Sterilizatsiya qoidalariga rioya qilinmasligi: Davolash-profilaktika muassasalarida invaziv muolajalar va jarrohlik amaliyotlari paytida sterilizatsiya qoidalarining buzilishi gepatit B va C infeksiyalarining tarqalishiga sabab bo'ldi.

Rasm.

Qashqadaryo viloyati ma'muriy birliklar kesimida o'tkir virusli gepatitlar bilan kasallanish holati (har 100 ming aholiga nisbatan, 2023 yil)

Rasm Qashqadaryo viloyati Sanitariya-epidemiologik osoyishtalik va jamoat salomatligi xizmati boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

3. Tabiiy-geografik sharoitlar va ijtimoiy muhit.

Aholi zichligi: Chiroqchi, Yakkabog' va G'uzor tumanlarida aholining zich joylashgan hududlarida infeksiyaning yuqish ehtimolini oshiradi. Uyma-uy yashash tartibi, bolalar va yoshlarning ko'p qismi gigiyenik madaniyatga ega bo'lmagan oilalarda yashashi muhim omil bo'ldi. Migratsiya va transport aloqalari: Ishchi migratsiyasi, xususan, Rossiya yoki boshqa davlatlarga ketuvchi aholi o'rtasida gepatit B va C viruslarini olib kelish va tarqatish holatlari uchragan.

Qashqadaryo viloyatida virusli gepatit kasalliklari turli hududlarda turli darajada tarqalgan. Gepatitning tarqalishi asosan sanitariya-epidemiologik sharoitlarga, tibbiy xizmatlar sifati va odamlarning sog'liqni saqlash haqida ma'lumot darajasiga bog'liq [7, 9]. Kasallikning oldini olish uchun immunizatsiya, sanitariya-gigiyena sharoitlarini yaxshilash, shuningdek, tibbiy ko'riklar va tashxislar samarali amalga oshirilishi zarur. Sanitariya-epidemiologik sharoitlar, jumladan, ichimlik suvi ta'minoti, kanalizatsiya tizimlari va umumiy gigiyena qoidalariga rioya qilish gepatit viruslarining tarqalishiga ta'sir qiladi. Shuningdek, tibbiy xizmatlarning sifati ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, tibbiyot muassasalarida sanitariya normalariga rioya qilinmasligi yoki tibbiy asbob-uskunalarining noto'g'ri ishlatilishi gepatit viruslarining yuqish xavfini oshirishi mumkin. Aholining sog'liqni saqlash haqida ma'lumot darajasi ham muhim rol o'ynaydi. Aholi o'z sog'lom turmush tarzini yuritish va gepatitning oldini olish bo'yicha ma'lumotga ega bo'lishi zarur [8, 10]. Shuning uchun profilaktika tadbirlari, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish va jamoatchilikni xabardor qilish ishlari juda muhimdir. Gepatitning oldini olish uchun emlash dasturlari ham o'rinli hisoblanadi. O'zbekistonda gepatitga qarshi emlash dasturlari amalga oshirilmoqda, bu esa tarqalishni kamaytirishga yordam beradi.

Xulosa. Umumlan olganda, Qashqadaryo viloyatida nozogeografik muhitni yaxshilash uchun tibbiyot muassasalarini yangilash, malakali kadrlarni tayyorlash va sog'liqni saqlash xizmatlarini kengaytirish; aholini virusli kasalliklar haqida xabardor qilish, ularni oldini olish usullari bo'yicha ta'lim berish hamda ommaviy axborot vositalaridan foydalanib, aholi orasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish; shaxsiy gigiyena qoidalarini o'rganish va ularga rioya qilganlarni (ayniqsa oziq-ovqat xavfsizligi bo'yicha) rag'batlantirish; viruslarni aniqlash va kuzatishda zamonaviy texnologiyalarni (boshqaruv tizimlari, mobil ilovalar) qo'llash; tabiatga zarar yetkazmaslik uchun ekologik barqarorlikka e'tibor berish, tuproq, suv va havoni ifloslanishdan himoya qilish; virusli kasalliklarga qarshi kurashda xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilish, vaktsinalar ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlash va ulardan foydalanishni oshirish maqsadga muvofiq. Ushbu yo'llar orqali virusli kasalliklarning tarqalishini kamaytirish mumkin bo'ladi hamda aholi salomatligini yaxshilashga erishiladi.

ADABIYOTLAR

1. Трансмиссивные болезни. <https://www.who.int/ru/news/item/09-04-2024-who-sounds-larm-on-viral-hepatitis-infections-claiming...>
2. Казахстан является лидером по предоставлению бесплатного тестирования и лечения гепатита в Центральной Азии. <https://www.who.int/ru/news-room/feature-stories/detail/kazakhstan-is-leading-light-for-free-hepatitis-testing-and-treatment-in-central-asia>
3. Komilova N.Q., Ravshanov A., Muhammedova N. Tibbiyot geografiyasi va global salomatlik. –Toshkent: Mumtoz so'z, 2019-10 b.
4. Komilova N.Q. Tibbiyot geografiyasining nazariy va amaliy masalalari. – Toshkent: Sharq, 2016-5 b.
5. Волковская М.Л. Эпидимиология билан инфекцион касалликлар асослари. -Т.: Медицина, 1977. -387 б.
6. Khujamova Sanobar Boltaevna. (2023). Nozogeographic situation and factors influencing them // Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies, Hosted online from Paris, France. 2 (4), P. 353-358.
7. Khujamova S.B. (2023). History of nosogeographical research and its scientific and theoretical issues // Электронное научно-практическое периодическое издание. Экономика и социум. №9 (112). С. 152-159.
8. Xujamova S.B. (2023). Xavfli kasalliklar va ularning geografiyasi // Zamonaviy geografiya: innovatsion rivojlanishining ilmiy-uslubiy asoslari. Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari (Urganch, 27-28-oktyabr). B. 219-222
9. Khujamova S.B. (2024). Geography of the spread of virus diseases in Uzbekistan and nozogeographic environment ways to improve // Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. International scientific-online conference. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14326687>
10. Xujamova S.B. (2024). Virusli kasalliklarning tarqalish geografiyasi va nozogeografik muhitni yaxshilash yo'llari // Ilm-fan va innovatsiya ilmiy-amaliy konferensiyasi. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14263769>